

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ

На правах рукопису

ЯКОВЛЄВА Лариса Василівна

ДОКУМЕНТАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ РАДНАРКОМУ
УКРАЇНИ В ПЕРІОД НЕПУ
(1921-1927)

07.00.09 – Історіографія,
джерелознавство та методи історичного дослідження

Авгореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 1994

930
Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті історії України Національної академії наук України.

Науковий керівник – доктор історичних наук, професор
КУЛЬЧИЦЬКИЙ Станіслав Владиславович

Офіційні опоненти: док.гор історичних наук, професор
САНЦЕВИЧ Анатолій Васильович

кандидат історичних наук
БОРЯК Геннадій Володимирович

Провідна організація – Український державний педагогічний університет
ім. М.П.Драгоманова.

Захист відбудеться 30 травня 1994 р. об 11 год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.43.01 по захисту дисертацій
в Інституті української археології НАН України (254050, Київ,
вул.Пугачова, 12/2).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту української
археології НАН України.

Автореферат розісланий 21 квітня 1994 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Тодійчук О.В.

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

00802231 (G)

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

AB-29,841

Актуальність теми дослідження. До цього часу діяльність Раднаркому УСРР у 20-ті роки не була предметом історичного аналізу. Значною мірою це пояснювалося забороною згадувати ім'я голови Раднаркому у 1919-1923 рр. Х.Г.Раковського. До того ж багато напрямків роботи Раднаркому на початку 20-х років було засекречено. Лише тепер з'явилася можливість комплексно аналізувати всі проблеми, які розв'язував український уряд.

Сьогодні український народ будує нову державу. Державотворчі процеси вимагають вирішення питань соціально-політичного, економічного, національно-культурного оновлення в тих багатьох аспектах, як їх доводилося розв'язувати в Україні у 1921-1927 рр. На порядок денний ставляться питання пошуку форм і методів роботи державного апарату в ринкових умовах, залучення населення до управління державою і самоврядування. У цьому аспекті досвід уряду УСРР під час переходу від командної до ринкової економіки вимагає ретельного вивчення.

Предметом дослідження є джерелознавчий аналіз і оцінка архівних джерел, пов'язаних з функціонуванням Раднаркому УСРР в найбільш важливий і найменш досліджений період – роки здійснення нової економічної політики. Саме документальні джерела дають можливість, під кутом зору діяльності Раднаркому, проаналізувати такі проблеми, як придушення селянських повстань, що характеризувалися як "куркульський бандитизм", причини і наслідки голоду 1921-1923 рр., політична боротьба всередині правлячої партії з питань утворення єдиної централізованої радянської держави, ставлення державних органів до ринку, методи управління націоналізованими підприємствами в умовах непу, запровадження непу в сільському господарстві, національна і соціально-культурна політика Раднаркому. Дослідження цих проблем забезпечується аналізом архівних фондів, що відкриті у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління (ЦДАВО) України.

Хронологічні межі дисертації визначаються періодом нової економічної політики – 1921-1927 рр. Це найменш досліджений період в діяльності Раднаркому. У ці роки під час відбудови народного господарства запроваджувалися нові форми господарювання, налагоджувалися товарно-грошові відносини, з'явилися паростки ринкової економіки, зажерла надія на можливість вільного підприємництва, розкуту праці і справедливу винагороду за її результати. Саме в цей період Раднарком України долав величезні матеріально-технічні, фінансові, продовольчі труднощі, докладаючи зусиль для виходу республіки з кризи.

Основні завдання дисертації. У дисертації здійснюється джерелознавчий аналіз документальних матеріалів про діяльність Раднаркому, який дає можливість з'ясувати такі проблеми:

– висвітлити діяльність Раднаркому як єдиного виконавчого органу державної влади та управління;

- розглянути структуру Раднаркому як державної установи, його функції, завдання, місце підвідомчих організацій і установ (комісії, комітети, парлади);

- проаналізувати роль Раднаркому в соціально-економічному, культурному і громадсько-політичному житті республіки;

- простежити характер взаємовідносин Раднаркому з центром та союзними республіками;

- визначити місце Раднаркому у взаємозв'язках з вищими законодавчими органами влади та управління;

- розкрити роль Раднаркому УСРР в галузі зовнішньої політики.

Архівні джерела. У роботі над темою використані документи 130 архівних фондів. Серед них тільки один фонд зберігається в державному архіві Російської Федерації (Москва), всі інші знаходяться в ЦДАВО України. Серед фондів перевага надається фонду №2 – Рада Народних Комісарів УСРР (1918-1946). В ньому налічується 11350 справ, зокрема, за досліджуваний період – 5211, що становить 46% до загальної кількості справ, прийнятих на державне зберігання до 1946 р.

Найбільш повно збереглися документи Раднаркому за 1921-1923 рр. У документальних матеріалах цього фонду за 1924-1926 рр. відсутні директивні матеріали, протоколи засідань Раднаркому.

Істотна частина документальних матеріалів Раднаркому України, як і інших центральних органів управління, була знищена у 1941 р. Документи українського уряду за 1927-1935 рр. були знищені повністю. В числі знищених – оригінали постанов, протоколи засідань Раднаркому і матеріали до них за 1921-1937 рр., інші різновиди документів.

Перед архівістами ЦДАВО України постало першочергове завдання – провести реконструкцію фонду Раднаркому, поповнити його документами, які свого часу були втрачені, шляхом пошуку і виявлення в інших фондах архіву (передусім, у фондах наркоматів і представництва, ВУЦВК, різних установ при Раднаркомі) втрачених елементів діловодства українського радянського уряду. Ця копітка й відповідальна робота була здійснена архівістами ЦДАВО України під керівництвом дисертанта і завершилася підготовкою міжфондового покажчика, до якого увійшло 4325 документів Раднаркому за 1921-1927 рр., відсутніх у фонді №2. Виявлені документи становлять 30% первісного діловодства (в основному директивного характеру). Можна вважати, що базу для джерелознавчого аналізу документів Раднаркому УСРР років нової економічної політики підготовлено.

Аналіз реконструйованого фонду урядових документів показує, що до липня 1923 р., коли на чолі РНК стояв Х.Раковський, діяльність цієї установи характеризувалася ініціативністю, наступальністю, свіжими ідеями, конструктивізмом, творчим підходом до розв'язання складних проблем у розвитку України. Документи періоду діяльності В.Чубаря різко відрізняються від доби Х.Раковського. Різниця полягала не тільки

і не стільки в іншому стилі керування Раднаркомом з боку В.Чубаря. Україна після 1923 р. все більш "автономізувалася". Процес скорочення компетенції і прав українського керівництва на користь союзного центру йшов невідворотно.

Фонд Раднаркому УСРР – це один з найбільш ємних фондів, в якому міститься досить значна якісна інформація з усіх галузей державного, господарського і духовного життя республіки. Аналізуючи характер документів Раднаркому УСРР, ми бачимо, що тут переважають декрети, постанови, розпорядження, циркуляри, інструкції, положення, протоколи засідань уряду та його підвідомчих організацій і тих, що діяли безпосередньо при ньому. Документи являють собою оригінали, засвідчені і незасвідчені копії, рукописні і машинописні, друкарські і склографічні примірники.

Надзвичайно цінна і різноманітна інформація міститься у матеріалах Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету (ВУЦВК, ф.1, 1917-1933, 1936-1937, з 1938 р. – Верховна Рада УРСР). Важлим є те, що в ньому знаходяться матеріали Всеукраїнських з'їздів Рад (1917-1931) – найвищого органу державної влади й управління України. Саме з'їзди Рад формально визначали політику і напругами діяльності законодавчої (ВУЦВК) і виконавчої (РНК) влади. Значна частина документів фонду ВУЦВК висвітлює роботу президії ВУЦВК, сесій, постійних і тимчасових комісій, що здійснювали контроль за діяльністю апарату Раднаркому, наркоматів, місцевих органів державної влади.

Інші джерела мають другорядний характер. Вони доповнюють інформацію про діяльність самого Раднаркому і висвітлюють практичне здійснення політики уряду, її реальний результат. Серед них – органи державного контролю і, зокрема, документи Наркомату робітничо-селянської інспекції (НК РСІ УСРР – ф.539, 1918-1934), які відображають діяльність контролюючих органів по перевірці виконання, вдосконалення форм і методів управління народним господарством, вивченню організаційної структури державного апарату, процесів праці, раціонального використання кадрів.

Органи юстиції і суду представлені Наркомюстом УСРР (ф.8, 1919-1941), Верховним судом УСРР (ф.24, 1921-1941). Документи цих фондів відображають діяльність по організації і удосконаленню судустрою в республіці, схороні прав та інтересів державних, кооперативних, громадських організацій. Документи відбивають роботу пленумів Верховного суду і його судових колегій з кримінальних і цивільних справ, стан прокурорського нагляду, участь у підготовці законодавчих актів.

Питання планування, фінансування, статистики характеризують документи Держплану УСРР (ф.337, 1922-1931), Наркомфінансу УСРР (ф.30, 1918-1933), Центрального статистичного управління (ЦСУ) УСРР (ф.582, 1920-1930).

Становлення і розвиток промисловості республіки представлені документами фондів ВРНГ УСРР (ф.34, 1918-1932), державних комітетів, виробничих об'єднань, трестів.

Щодо розвитку сільського господарства особливий інтерес становлять матеріали Наркомзему УСРР (ф.27, 1919-1932) і галузевих установ і організацій.

Значний інтерес становлять документи про розвиток кооперативного будівництва в Україні.

Джерелами для вивчення питань народної освіти, науки і культури є документи фонду Наркомату освіти УСРР (ф.166, 1919-1932).

У документах фондів Наркомату охорони здоров'я УСРР (ф.342, 1919-1932), науково-дослідних установ медичного профілю відображена історія становлення і розвитку системи охорони здоров'я в республіці.

Хоча з теми дисертації вищеназвані документальні матеріали використані повною мірою, проте досліджувана на їх основі проблема може бути розширена і поглиблена, бо науковий потенціал архівних джерел невичерпний.

Друківні джерела. Під кутом зору поставленої теми у дисертації аналізуються й опубліковані документи. Серед них – збірники узаконень і розпоряджень уряду України за 1921-1927 рр. За 1921-1922 рр. узаконення і розпорядження друкувалися тільки російською мовою, починаючи з 1923 р. – українською і російською. Особливістю збірників є також і те, що за 1921-1923 рр. вони насичені урядовими документами здебільшого про розвиток промисловості, сільського господарства, транспорту, науки, культури, організацію нових установ. У наступні роки переважають матеріали про затвердження структури і штатів наркоматів, центральних установ, трестів, виробничих об'єднань, учбових закладів, наукових установ.

Крім того, використані декрети, постанови і розпорядження уряду, що увійшли до збірників: “Дополнительный сборник декретов и постановлений ВУЦИК и Совнаркома” (як додаток до збірника узаконень уряду УСРР за 1921 р.) та “Збір законів і розпоряджень робітничо-селянського уряду України”, 1921 р. ч.2.

Цінним друкованим джерелом є матеріали Всеукраїнських з'їздів Рад, що відбулися протягом 1921-1927 рр.¹

¹ Бюлетень V Всеукраїнського з'їзду Рад, №№ 1-6, 25 лютого – 3 березня 1921 р.; Шостий Всеукраїнський з'їзд Рад 14-18 грудня 1921 р. Стенографічний звіт. – Х., 1921; УП Всеукраїнський съезд Советов. 10-14 декабря 1922 г. Стенографический отчет. – Х., 1923; 8-й Всеукраїнський з'їзд Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів. 3-10 травня 1925 року. (Стенографічний звіт). – Х., 1925; Стенографічний звіт X Всеукраїнського з'їзду Рад. – Х., 1927.

В дисертації широко використані матеріали сесій ВУЦВК¹.

У тісному зв'язку з матеріалами з'їздів Рад є друковані звіти українського уряду². Для дисертації вони мають неоціненне значення. Саме в них відображено деталізацію різноманітної діяльності власне Раднаркомом і його структур.

Повною мірою використані документи про діяльність уряду України, що увійшли до тематичних збірників документів з питань: розвитку галузей народного господарства, в т.ч. промисловості³ та сільського господарства;⁴ організації комітетів незаможних селян⁵ вирішення зовнішньополітичних питань, в т.ч. встановлення з іноземними державами політичних, економічних і культурних відносин;⁶ національної політики в справі розвитку української культури⁷ та ін.

1 Стенографический отчет второй сессии ВУЦИК VI созыва 24-27 мая 1922 г. - X., 1922; Третья сессия шестого созыва (10-16 октября 1922). - X., 1922; Бюллетень третьей сессии ВУЦИК VI созыва, № 5, 1922; Стенографический отчет 2-й сессии ВУЦИК VII созыва 11-12 апреля 1923 г. - X., 1923.

2 Сборник отчетов Всеукраинского Центрального Исполнительного Комитета, Совета Народных Комиссаров, наркоматов, уполнаркоматов и центральных учреждений УССР 6-му Всеукраинскому съезду Советов рабочих и крестьянских депутатов. - X., 1921; Отчет о деятельности рабоче-крестьянского правительства УССР за период с 1 октября 1922 по 1 октября 1923 г. - X., 1924; Отчет рабоче-крестьянского правительства Украины за 1923-24 год. К девятому Всеукраинскому съезду Советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов. - X., 1925; Короткий обзор деятельности рабоче-крестьянского правительства Украины за 1925-26 рік. - X., 1927; Діяльність робітничо-селянського уряду України. Звіт десятому Всеукраїнському з'їздові Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів. - X., 1927; Два года работы правительства 1926/27-1927/28. Материалы к отчету правительства УССР одиннадцатому съезду Советов. - X., 1929.

3 Промышленность и рабочий класс Украинской ССР в период восстановления народного хозяйства (1917-1925 годы). Сборник документов и материалов. - К., 1964; Промышленность и рабочий класс Украинской ССР в период построения фундамента социалистической экономики (1926-1932 годы). Сборник документов и материалов. - К., 1966.

4 Історія колективізації сільського господарства Української РСР. Збірник документів і матеріалів у 3-х томах (1917-1937). Колгоспне будівництво на Україні 1917-1927 рр., т.1. - К., 1962.

5 Комітети незаможних селян України (1920-1933). Збірник документів і матеріалів. - К., 1968.

6 Українська РСР на міжнародній арені. Збірник документів (1917-1923). - К., 1966.

7 Культурне будівництво в Українській РСР. Збірник документів. - К., 1959; Культурне будівництво в Українській РСР 1917-1927 рр. Збірник документів і матеріалів. - К., 1979.

Характерним для 20-х років було видання різними відомствами брошур, окремих випусків, бюлетенів, звітів, оглядів, вісників із змістовним фактичним матеріалом. Як правило, висвітлювалося конкретне питання, але в сукупності ці публікації становлять незамінне джерело для дослідження будь-якої теми, особливо при відсутності архівних матеріалів. Зокрема, були опубліковані матеріали про голод 1921-1922 рр.¹ стан річкового і морського транспорту та портів², засобів зв'язку³, Української академії наук⁴ та ін.

Автором вивчені бюлетені Української ради народного господарства (Укрраднаргосп), що виходили щомісяця, а з 1922 р. – щомісячний журнал “Народное хозяйство Украины” (згодом орган ВРНГ УСРР), “Вісник Народного комісаріату земельних справ”, в якому публікувалися статті, повідомлення, інформації про стан і розвиток сільського господарства в республіці. До “Вісника” видавався додаток “Бюлетень Народного комісаріату земельних справ”, де публікувалися закони й розпорядження уряду СРСР і УСРР, а також обіжники, накази, інструкції й розпорядження Наркомзему УСРР.

Наркомосвіти України видавав свій щомісячний бюлетень з документами ЦВК і РНК СРСР, ВУЦВК і РНК УСРР, аналогічні статті і матеріали.

Використані договірні документи, що виходили окремими публікаціями⁵, а також матеріали спеціальних парад⁶, на яких вирішувалися питання політичних і практичних заходів по радянському будівництву в республіці.

¹ Год борьбы с голодом 1921-1922 гг. Через делегатов VII Всеукраинского съезда Советов всем трудящимся. Отчет Центральной комиссии по борьбе с последствиями голода при ВУЦИКе. – Х., 1922.

² Железнодорожный и водный транспорт в 1921-1922 гг. (Отчет НКПС ко 2-му Всероссийскому съезду объединенного Союза работников железнодорожного и водного транспорта). М., 1922; Отчет о деятельности Херсонского морского торгового порта. За время с 1 октября 1923 года по 1 октября 1924 года. – Херсон, 1925.

³ Звітні дані про роботу органів зв'язку України за 1925/26 бюдж. рік. / До звіту Уповнаркомпоштеля України на 3-му Всеукраїнському з'їзді робітників зв'язку / . – Х., 1927.

⁴ Звідомлення Української Академії наук за 1923-1926 рр. – Х., 1927.

⁵ Мирный договор между Украиной и Литвой. – Х., 1921; Договор между Украинской Социалистической Советской Республикой и Латвийской Демократической Республикой. – М., 1921.

⁶ Народа в справі радянського будівництва 10-13 лютого, року 1925. – Х., 1925; Первое всеукраинское совещание городских Советов 5-7 октября 1925 г. Стенографический отчет и материалы. – Х., 1925.

Джерелом для вивчення поставленої у дисертації теми стали друкovanі праці Х.Г.Раковського¹ і В.Я.Чубаря², в яких викладено погляди й оцінки щодо політичного, економічного, соціально-культурного розвитку в Україні.

У великій нагоді стала праця А.В.Санцевича "Джерелознавство з історії Української РСР 1917-1941" (К., 1981), де вперше в загальноючому плані характеризуються документи провідних фондів ЦДАВО України: ВУЦВК (ф.1), Раднаркому (ф.2), УЕН (ф.3040), Держплану (ф.337) та ін. А також аналізуються збірники документів і матеріалів, що готувалися на джерельній базі ЦДАВО України, використання яких, безумовно, сприяє дальшому якісному розвитку наукових досліджень.

Враховуючи те, що будь-якої літератури, не кажучи про спеціальні праці, про діяльність Раднаркому України за 1921-1927 рр. немає, при написанні дисертації використана література, яка дала можливість вивчити процес впровадження в життя декретів, постанов, рішень уряду, прослідкувати їх практичні результати встановленні республіки. Зокрема, були вивчені праці П.Х.Білого і П.С.Дишлевого, Б.В.Козельського, О.О.Кучера, О.Р.Орлиńskiego, І.Премислера, Р.П.Ейдмана³.

Корисною була праця В.М. Волковинського, С.В. Кульчицького "Християн Раковський. Політичний портрет" (К., 1990), написана на великому документальному матеріалі, що зберігається в архівах, до яких раніше не було доступу. Автори книги по-повому оцінюють і характеризують Х.Г. Раковського, як політичного і державного діяча, ім'я якого довгий час висвітлювалося негативно.

Підсумовуючи аналіз матеріалів з досліджуваної теми слід відмітити, що в історичних дослідженнях і тематичних публікаціях хоча й

¹ Раковский Х.Г. Красная армия и борьба с бандитизмом. - Х., 1921; Донбасс (из материалов о Донецком бассейне и Донецкой губернии). - Х., 1921; Что дали невозможным их комитеты. - Х., 1921; Алексія Східної Галичини в УСРР. - Х., 1923; Национальный вопрос в буржуазных государствах и у нас. - Х., 1925.

² Чубарь В.Я. О хозяйственном строительстве. - Х., 1926; Наподъеме, - Х., 1927; Очердные задачи хозяйственного строительства. - Х., 1927.

³ Белый П.Ф., Дышлевый П.С. Единство действий в зациту завоеваний революции. Боевое содружество трудящихся Украины и России в борьбе против кулацкой вооруженной контрреволюции. - К., 1988; Козельский Б.В. Шлях зрадинства й авантюри. - Х., 1923; Кучер О.О. Розгром збройної внутрішньої контрреволюції на Україні в 1921-1923 рр. - Х., 1971; Орлинский А. Бандитизм и борьба с ним. // Армия и революция. - 1921. - № 2-3. - С.3-16; Премислер И. Разгром бандитизма на Украине. // Военно-исторический журнал. - 1940. - № 9. - С. 34-44; Ейдман Р.П. Борьба с кулацким повстанчеством и бандитизмом. - Х., 1921; Його ж. Очаги ата. ланцины и бандитизм. - Х., 1921.

використовувалися документи Раднаркому УСРР, інших вищих органів державної влади та управління, але діяльність уряду відображалась недостатньо; замовчувалися або перекручувалися взаємовідносини уряду України з вищими союзними органами влади; Раднарком УСРР подавався лише як орган влади без аналізу недоліків у його діяльності і показу його місця в системі адміністративного апарату. Це призводило до однібо́чності оцінки його роботи, що не відповідало реальному стану справ.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній вперше розглядається в узагальнюючому плані весь комплекс документів Раднаркому як вищого органу виконавської влади та як державної установи. Це дало можливість проаналізувати процес утворення уряду, формування його структурних підрозділів у центрі і на місцях, а також розкрити внутрішню і зовнішню політику українського уряду на важливому етапі його діяльності. Дисертація вперше дійсно науково відтворює історію діяльності уряду республіки, при цьому вводить у науковий обіг архівні і друковані джерела, більшість яких ще майже не використовувалася або використовувалася недостатньо.

На захист виносяться такі положення:

- історико-джерелознавча характеристика і оцінка комплексу архівних документів, як основної джерельної бази дослідження історії і діяльності Раднаркому;
- розгляд на основі аналізу архівних документів всіх напрямів діяльності Раднаркому на засадах нової економічної політики, зокрема в галузі економіки, виробництва, науки, культури, освіти;
- розкриття механізму розробки урядом України програмних документів, за якими він здійснював свою діяльність;
- аналіз зусиль уряду у закріпленні статусу суверенної Української держави на міжнародній арені, як надійного партнера у вирішенні питань політичного, економічного і культурного співробітництва і взаєморозуміння.

Практичне значення даної дисертації полягає в тому, що вона являє собою теоретичне узагальнення багаторічної роботи науковців ЦДАВО України, яка проводилася під керівництвом і за безпосередньою участю дисертанта у відновленні знищених під час Великої Вітчизняної війни документів основного фонду Раднаркому. Практичний результат цієї роботи у вигляді “Міжфондового покажчика документів Раднаркому України за 1919-1943 рр.” у 13 томах, який зберігається в архіві (загальний обсяг – 2250 аркушів). До покажчика включено 4325 документів Раднаркому за 1921-1927 рр. Результати дослідження можуть бути використані при подальшій розробці науково-дослідної теми в ЦДАВО України “Відновлення фонду Раднаркому УСРР. Тематична розробка протоколів засідань Раднаркому за 1919-1943 рр.”, при підготовці зведеного тематичного довідника “Документи з історії національних меншин у

державних архівах України" та підготовці довідника "З історії органів державної влади і органів державного управління України (з історії республіканських і місцевих державних установ)".

Крім того, дане дослідження може бути корисним для істориків, викладачів та студентів учбових закладів, які вивчають історію України, в т. ч. і для продовження дослідження діяльності Раднаркому як вищого органу влади; при підготовці підручників, хрестоматій, різних навчальних посібників для учбових закладів; при написанні наукових статей, добірок, оглядів документів, дисертацій, монографій, підготовці радіо- і телепередач, документальних виставок з означених проблем.

Структура та зміст роботи. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, висновків і додатків.

У вступі обґрунтовується актуальність теми, визначається предмет дослідження – джерелознавчий аналіз і оцінка архівних і друківаних джерел та хронологічні межі дисертації. Аналізується рівень вивченості проблеми, ставиться завдання дослідження. Обґрунтовується наукова новизна роботи.

У першому розділі – "Документальні джерела про Раднарком як орган влади" на основі аналізу архівних документів розкривається історія утворення цього органу. Тут йдеться про організацію роботи і функції уряду України в роки непу. Основними документами, згідно яких уряд організовував свою роботу, – це Положення про Рад Народних Комісарів УСРР та накази про порядок її внутрішньої діяльності. Цінним джерелом для вивчення організаційної роботи уряду України стали протоколи засідань Раднаркому, яких за 1921-1927 рр. відбулося 481. В них брали участь 14512 чоловік, на розгляд було винесено 15340 питань, з них лише 9% з різних причин не пройшли обговорення у Раднаркомі. На засіданнях розглядалися тільки ті питання, які не могли бути вирішеними тими відомствами і особами, які вносили ці питання. Прийняті декрети і постанови проходили відповідний порядок ведагування, підписання, зберігання та опублікування.

Аналізуючи архівні і друківані джерела, можна констатувати, що уряд України у ці часи діяв на підставі і в межах Конституції УСРР, постанов Всеукраїнських з'їздів Рад та ВУЦВКу.

Склалися відповідні відносини РНК з ВУЦВК, центральними і місцевими органами влади. Документальні джерела дають можливість зробити висновки, що РНК, як вищий орган виконавчої влади, здійснював керівництво діяльністю наркоматів та їх підвідомчими установами, а також спостерігав за діяльністю уповноважених загальносоюзних наркоматів при РНК УСРР. Місцеві органи влади були підлеглі Раднаркому. Протягом досліджуваного періоду в структурі РНК і його органів відбулися істотні зміни. Механізм апарату уряду удосконалювався методом "проб і помилок". Напрямок удосконалення – відповідати

кардинальній зміні методів управління після переходу від командної економіки до нової економічної політики, що рахувалася з об'єктивною наявністю ринкових відносин.

У фондах ЦДАВО України відклалися штатні розклади, частина з яких опублікована у збірниках узаконень. Вони дають змогу проаналізувати, якою була структура вищого органу влади. В 1921 р. до управління справами Раднаркому входили такі відділи: секретаріат, загально-адміністративний, кошторисно-фінансовий, господарський, секретно-інформаційний, друкарня. У дисертації розкриваються зміни в складі та функціонуванні цих відділів.

Здійснено аналіз роботи комісій, комітетів і рад, які забезпечували діяльність уряду республіки. На правах комісії діяв Малий Раднарком УСРР (МРНК). При вивченні діяльності Малого Раднаркому на особливу увагу заслуговують протоколи засідань, яких за 1921-1924 рр. відбулося 464, де було розглянуто 7607 питань. В обов'язки МРНК входило: технічна розробка поточного законодавства та його сестиматизація, узгодження декретів, постанов, рішень тих, що приймалися, з тими, що були прийняті раніше. Діяв МРНК з осені 1920 р. по 26 червня 1924 р., коли Раднарком прийняв рішення реорганізувати МРНК у дві комісії: адміністративно-фінансову і по розгляду законодавчих проєктів. У жовтні 1926 р. комісії були об'єднані в одну – Підготовчу комісію.

У 1921 р. при Раднаркомі УСРР діяла Українська рада трудової армії (Укртрудоармія). 14 лютого 1921 р. частина завдань Укртрудоармії були передані Особкому по паливу і продовольству, 28 вересня на зміну Особкому і Укртрудоармії була створена Українська економічна рада (УЕР), яка діяла на правах постійної комісії при РНК УСРР. УЕР була вищим господарським органом в республіці. В листопаді 1923 р. УЕР була перейменована в Українську економічну раду (УЕН). При ній діяли комісії і комітети. 20 вересня 1921 р. була створена Державна планова комісія (Укрдержплан), до функцій якої входили розробка і погодження окремих частин загальногосподарського плану республіки, контроль за його виконанням, проведення дослідження продуктивних сил.

Діяли й інші комісії: Комісія використання матеріальних ресурсів, яка проводила загальний облік всіх матеріальних ресурсів та їх споживання; Надзвичайна комісія з експорту проводила облік сировини, напівфабрикатів і виробів, що включалися у список експортних товарів; Вища арбітражна комісія, на яку покладалося розв'язання майнових суперечностей між центральними державними установами, підприємствами; Повноважна комісія по відновленню і розвитку торгівлі хлібом регулювала питання хлібної торгівлі.

При УЕР діяли і комітети: Головний комітет в справах по концесіях і акційних товариствах, який розглядав проєкти концесій, статутів акційних

товариств; Всеукраїнський центральний комітет сприяння кооперативному будівництву робітничих жител.

При РНК у 1921 р. діяли ради: Центральна рада захисту дітей, яка піклувалася про забезпечення дитячих установ продуктами харчування, взуттям, одягом, приміщеннями, паливом. Особлива увага приділялася безпритульним дітям; Рада зовнішньої торгівлі, яка займалася розробкою методів складання експортного та імпортного планів; Центральна посівна комісія займалася організацією губернських, повітових і волосних посівкомів та ремонтних комісій; Всеукраїнська надзвичайна санітарна комісія займалася мобілізацією медико-санітарного персоналу, доставкою медикаментів, будматеріалів, продтоварів в ті місцевості, де була в цьому потреба. Шефська комісія надавала допомогу підшефним військовим частинам і відомствам; Комісія по відновленню комунального міського і сільського господарства розробляла плани і заходи по відновленню міського та сільського місцевого господарств, в т.ч. державного, кооперативного і приватного будівництва; Дотаційна комісія мала своїм завданням надавати позички і дотації з дотаційного фонду українського уряду; Комісія внутрішньої торгівлі (Комвнуторг) сприяла розвитку внутрішньої торгівлі в Україні, розробляла питання торгової політики, заходи, що сприяли торгівлі та ін.

Середкомітетів при РНК УСРР діяли: Головний кооперативний комітет, який керував діяльністю кооперації в Україні; Комітет чужоземної літератури допомагав установам і організаціям у придбанні іноземної літератури за кордоном і виданні там кращих вітчизняних праць.

Документальні матеріали дають можливість всебічно вивчити функції і завдання вищого органу виконавської влади, його структуру, діяльність різних установ при Раднаркомі, виявити також помилки і недоліки, що допускав уряд.

У другому розділі – “Аналіз і оцінка архівних і друкованих джерел про розв’язання Радою Народних Комісарів загальнополітичних проблем” розглядаються документи Раднаркому (ф.2) та Постійної наради по боротьбі з бандитизмом при Раднаркомі УСРР (ф.3204). Вони дають досить повне уявлення про розмах селянського опору більшовицькій політиці реквізицій, на якій ґрунтувався весь донепівський курс правлячої партії. Селянський опір розглядався владними структурами як “політичний”, або “куркульський” бандитизм. Починаючи з осені 1920 р., українське селянство почало висловлювати зростаюче невдоволення політикою продрозкладки і заборони торгівлі. Після переходу до непу селянські заворушення одразу не припинилися, оскільки в Україні аж до осені 1921 р. продовжувалося стягнення продрозкладки з урожаю 1920 р., а збирання продподатку здійснювалося реквізаційними і конфіскаційними методами.

19 лютого 1921 р. уряд ліквідував нараду по боротьбі з бандитизмом

при командуючому всіма збройними силами УСРР і створив Постійну нараду по боротьбі з бандитизмом при Раднаркомі УСРР. Нарادا об'єднувала діяльність всіх військових і цивільних організацій і установ по боротьбі з "бандитизмом". Головою наради було обрано Х.Раковського.

Про діяльність Постійної наради протягом 1921 р. збереглися 53 оригінали і 48 копій протоколів з текстами російською мовою. Протоколи засідань були абсолютно секретними і вручалися членам наради під розписку. За цей період було розглянуто 828 питань, на засідання були запрошені 107 чоловік, які відвідали ці засідання 636 разів.

Документи РНК УСРР дають можливість розглянути доленосне для України питання – утворення СРСР, яке до середини 50-х років висвітлювалося тенденційно в інтересах тоталітарної системи.

Значна кількість документів констатують, що ті "ідеали справедливості і братерства", в які народи союзних республік, в т.ч. і український, хотіли вірити, були грубо спотворені сталінським режимом.

Документи акцентують увагу на тому, що нова економічна політика вимагала перебудови центральних і місцевих органів державної влади і управління в усіх сферах господарсько-культурного і громадсько-політичного життя, а це вимагало в першу чергу проведення реформи в системі управління.

Історичним джерелом для вивчення такого важливого питання є друковані матеріали Всеукраїнських з'їздів Рад, сесій ВУЦВК, звіти українського уряду про свою діяльність, а також архівні документи провідних урядових фондів.

Документальні матеріали підтверджують, що уряд постійно тримав в центрі уваги і здійснював настанови і директиви Всеукраїнських з'їздів Рад, ВУЦВК щодо удосконалення як центральних, так і місцевих відомств. У першій половині 20-х років центральним і місцевим органам влади надавалось більше самостійності у вирішенні питань, більше проявляти активність, ініціативу та зацікавленість. Але згодом командний стиль керівництва народжував постійно зростаючу бюрократизацію управління.

Особлива увага приділена дисертантом аналізу документів, в яких йдеться про здійснення прямих контактів уряду України з урядом іноземних держав протягом дуже обмеженого часу – від закінчення громадянської війни до остаточного сформування СРСР.

Основним джерелом для вивчення цього питання залишаються документи фондів Раднаркому і ВУЦВКу, а доповнюють їх найбільша і найцінніша частина документів, що відкритися у фонді Наркомату закордонних справ (ф.4). Ці документи до недавнього часу знаходилися на спецзберіганні. Цікаву інформацію містять накази, розпорядження і протоколи засідань НКЗС УСРР про встановлення дипломатичних зв'язків з країнами, що погодилися на такі зв'язки з Україною, затвердження інструкцій для представництв України за кордоном. Особливу увагу

привертає листування з уповноваженими Литви, Латвії, Естонії, Вірменії про реєстрацію біженців. Документальні матеріали розповідають про внутрішню і зовнішню політику окремих держав; відкриті вербальні пости іноземних держав, анкети, заяви громадян на отримання паспортів на виїзд до Німеччини, Голландії, Греції, Данії, Італії, Польщі та ін. країн.

Із спеціального на відкрите зберігання в ЦДАВО України переведено фонд Українського радянського посольства в Польщі (ф.67), який за обсягом невеликий, всього 52 справи, але документи цього фонду яскраво свідчать про досягнення і труднощі у дипломатичних відносинах України з Польщею.

Важливі матеріали зберігаються у фондах повноважних представництв УСРР в Німеччині (ф.3675, ф.3692), Чехо-Словаччині (ф.3691), в Прибалтиці (ф.3693), Надзвичайного посольства в Туреччині (ф.3694), Уповноваженого представника Наркомосвіти УСРР у Німеччині (ф.16).

Документи Наркомату і уповноваженого внутрішньої і зовнішньої торгівлі та постачання УСРР (ф. 423, оп. 3) дають уявлення про розвиток зовнішньої торгівлі в Україні, діяльність торговельних організацій за кордоном, економічний стан країн – торгових партнерів України.

Джерельна база ЦДАВО України дає можливість проаналізувати зовнішньополітичну діяльність уряду України за відповідний період.

Починаючи з 1921 р. Україна підписала мирні договори – з Литвою (14 лютого), Латвією (3 серпня), Естонією (25 листопада); відбувся обмін дипломатичними місіями між УСРР та Польщею (вересень 1921 р.), з лютого до липня 1921 р. велися переговори з Румунією, але досягті позитивних результатів не вдалося. 17 вересня 1921 р. після укладання конвенції з Туреччиною, постало питання про встановлення дружніх відносин між Україною і Туреччиною, що призвело до укладання Договору про дружбу і братерство 21 січня 1922 р. між Україною і Туреччиною. 7 грудня 1921 р. – договір між УСРР та РСФРР і Австрійською республікою. 6 червня 1922 р. у Празі був підписаний Тимчасовий договір між УСРР і Чехо-Словаччиною.

Договірні відносини України з Німеччиною розпочалися навесні 1921 р., продовжувалися вони і протягом 1922 р.

Архівні джерела свідчать, що уряд України успішно розв'язував питання про дипломатичні представництва як в Україні, так і за кордоном.

Налагоджувалися економічні, науковій культурні міжнародні зв'язки. Відправлялися за кордон для навчання і обміну досвідом спеціалісти народного господарства України.

У третьому розділі – “Діяльність українського уряду в галузі народного господарства за документальними матеріалами” на підставі документів відтворюється одна з драматичних сторінок в історії українського народу – голод у республіці в 1921 – 1923 рр. В історичній науці ця тема замовчувалася, і тільки в 1992 р. науковці і архівісти підготували збірник

документів “Голод в Україні 1921 – 1923 рр.”, куди увійшли документи, переважна більшість яких публікується вперше. Збірник вийшов у світ у 1993 р.

Важливим джерелом для вивчення голоду 1921 – 1923 рр. залишаються документи урядових установ, зокрема, фонди ВУЦВК і РНК. Документи фонду Наркомпроду (ф. 340) характеризують хлібозаготівельну політику, масовий збройний тиск на селяни при вилученні у них зерна, селянські виступи в окремих голодуючих губерніях проти стягування продподатку. Досить цінним є комплекс документів, що відклалися у фонді Всеукраїнської центральної комісії допомоги населенню, що постраждало від неврожайності (ф. 258).

Важливим є документальний аналіз розвитку сільського господарства в Україні. Джерельна база для вивчення цього питання у ЦДАВО України широка. Документи Наркомзему доповнюють матеріали Всеукраїнської центральної комісії по націоналізації земель для промисловості і наукової мети при Наркомземі УСРР (ф. 744), Бюро при Всеукраїнській центральній комісії по націоналізації земель для промисловості і наукової мети на Правобережній Україні (ф. 748), Особливої колегії вишого контролю у земельних суперечках при Наркомземі УСРР (ф. 12). В документах йдеться про розширення прав місцевих органів влади щодо розвитку сільського господарства, забезпечення господарств сільськогосподарською технікою та реманентом, електроенергією, підготовку кадрів і фінансування.

У документах характеризується політика уряду щодо різних форм колективних господарств – артіль, комун, товариств по спільній обробці землі. Протягом 20-х років успішно розвивався кооперативний рух. На селі діяла сільськогосподарська та споживча кооперація, діяльність яких представлена документами багатьох архівних фондів. Архівні джерела констатують, що велику допомогу сільськогосподарській кооперації надавали акціонерні товариства “Село-допомога” (ф. 70), “Село-техніка” (ф. 62), “Плугатар” (ф. 289).

Джерелознавчий аналіз документів про розвиток сільського господарства в Україні в 1921 – 1927 рр. дає підставу твердити, що не були роки боротьби за виживання. Необхідно було боротися з розрухою й голодом, відновлювати продуктивні сили в сільському господарстві. Нові форми роботи вимагали і нового підходу, і нового розуміння пронесів, і досвіду, а цього, на жаль, не вистачало. Тому не дивно, що завдання, які уряд ставив щодо відбудови сільського господарства, залишалися недовиконаними.

Нова економічна політика внесла зміни у форми і методи щодо організації промисловості. З метою пристосування до ринку великі підприємства об'єднувалися у трести. У ЦДАВО України зберігається група фондів, документи яких дають змогу проаналізувати стан і діяльність утворених трестів.

Назріло питання про залучення іноземного капіталу у формі концесій. Уряд намагався побудувати роботу так, щоб для республіки це було вигідно, але інвестори (концесіонери) розуміли, що на Україні економічна нестабільність. Тому їх увагу привертали ті підприємства, де була низька структура капіталу, тобто які б при мінімальному основному капіталі давали б максимальний оборотний капітал. Уряд йшов їм назустріч, щоб зацікавити концесіонерів, але ті не поспішали, і виставляли свої вимоги. Раднарком, враховуючи всі позитивні і негативні сторони концесійної політики, продовжував дотримуватися думки, що для покращання розвитку промисловості необхідно на власних підприємствах намагати так організувати виробництво, щоб підвищувалася продуктивність праці, виробництво промислових товарів, зміцнювалися міжнародні економічні зв'язки, що дасть можливість Україні закласти необхідний технічний потенціал.

Заслужують на увагу архівні документи, що дають можливість проаналізувати діяльність на Україні різного роду товариств, в т. ч. акціонерних і пайових, промислово-торгівельного профілю, а також експортно-імпорتنних установ, що на той час мали назву "контори". Документи про діяльність цих установ входять до окремих фондів, що зберігаються в архіві. Серед них – акціонерні товариства "Коксобензол" (ф. 41), "Укрпостач" (ф. 72), "Укрторг" (ф. 77); пайові товариства "Ларюк" (ф. 57), "Утильсировина" (ф. 52); торговельні контори "Укрнафтогорт" (ф. 48), "Експортліс" (ф. 265) та ін. Оскільки вони входили до структури урядових установ, їх дії контролював і спрямовував уряд.

Вивчення документальних джерел з питань діяльності транспорту, що зберігаються в ЦДАВО України, дає можливість зробити висновок, що обсяг таких документів невеликий. На це були відповідні причини. Питання стану і розвитку транспорту ніколи окремо не ставилося, а викладалося поряд з розглядом проблем відбудови інших галузей народного господарства. Очевидно причина такого становища полягала в тому, що в Україні діяв Уповнаркомшляхів, і він, безумовно, залежав від Наркомшляхів РСФРР, а згодом СРСР.

Як і на транспорті, багатогалузевою була служба зв'язку (пошта, телеграф, телефон, радіо). Архівна документальна база для вивчення стану і розвитку зв'язку в Україні досить обмежена, розпорошена по різних фондах. Є тільки один фонд спеціального призначення – фонд центрального керівного органу зв'язку – Уповнаркомпошта при РНК УСРР (ф. 185). Матеріали цього фонду представлені далеко не в повному обсязі. Ця установа, як і інші, не встигла передати документи на державне зберігання і вони загинули в 1941 р. Те, що залишилося, дає інформацію про розширення мережі пошт, телеграфу, будівництво радіостанцій на Україні. При висвітленні цієї теми дисертант максимально використав друковані джерела.

У розділі четвертому – “Характеристика комплексу документів про роль Раднаркому в соціально-культурному розвитку республіки”, як підтверджують документальні матеріали, дається аналіз і оцінка діяльності українського уряду у здійсненні національної політики в Україні. Ця проблема вимагала насамперед ліквідувати всі правові національні обмеження, здійснити практичні заходи щодо рівноправності мов, залучення національних меншин в процес соціально-економічного розвитку республіки і цим самим сприяти викоріненню нерівності, яка існувала в політичному, економічному і культурному житті нацменшин України.

Документальна база ЦДАВО України дає можливість всебічно вивчити проблему національної політики в Україні. Таку можливість надають документи, крім фондів ВУЦВК і Раднаркому, фондів: Держплану (ф. 337), ЦСУ (ф. 582), наркоматів: освіти (ф. 166), внутрішніх справ (ф. 5), праці (ф. 2623), земельних справ (ф. 27), фінансів (ф. 30), легкої промисловості (ф. 572), юстиції (ф. 8) та ін.

Для виконання поставлених завдань в 1921 р. при НКВС УСРР був створений відділ національних меншостей. В 1924 р. була створена при ВУЦВК Комісія в справах нацменшостей, з вересня 1925 р. Комісія стала називатися Центральною комісією у справах національних меншостей.

Документи, що характеризують діяльність ЦК Нацменшостей при ВУЦВК, входять до окремого фонду (ф. 413). Це унікальні і малодосліджені документи.

Одним із головних моментів діяльності органів влади щодо здійснення програми національної політики було виділення окремих адміністративно-територіальних одиниць з переважною більшістю окремих національних груп. Згідно урядових постанов на 1 квітня 1927 р. в Україні був затверджений 21 національний район. Нацменшини залучалися до радянського будівництва шляхом створення районних, сільських і селищних рад. Уряд ставив питання про вивчення соціальної структури нацменшостей, їх господарсько-побутових особливостей, матеріальних і культурних потреб.

Важливою складовою частиною національної політики в Україні була українізація. Особливо велику роль у вирішенні цього питання відіграв декрет ВУЦВК і Раднаркому УСРР від 1 серпня 1923 р. В першу чергу розпочалося навчання співробітників радянських установ. Для цього створювалися курси української мови. З метою перевірки цієї роботи РНК УСРР 14 серпня 1924 р. створив спеціальну комісію. Безумовно, в цій роботі були певні недоліки, не вистачало коштів, кваліфікованих спеціалістів-знавців української мови. Уряд своєю постановою від 30 квітня 1925 р. зобов'язував завершити українізацію радянського апарату до 1 січня 1926 р., відповідальність покладалася на керівників установ і організацій. Крім того, 2 жовтня 1925 р. при Раднаркомі УСРР була

заснована Центральна всеукраїнська комісія українізації радапарату, яку очолив сам голова уряду В. Чубар.

Документи дають уявлення про хід українізації апарату ВУЦВК і Раднаркому. Важливим було те, як в цих питаннях розбиралися вищі ешелони влади, яку проводили політику. Так, голова Раднаркому Х. Раковський в своїй статті "Національне питання в буржуазних державах і в нас" ставив питання так: чи можна вирішити національне питання мирним шляхом? І відповідав, що можна. Десять років Раковського звинувачували у перекрученні національної політики, в тому, що він зневажливо ставився до української національної культури, був проти українізації. Але Раковський категорично виступав проти формалізму в справі українізації, був за плапомірне і радикальне вирішення цього питання, поетапний перехід до одномовності, був категорично проти огольного звільнення співробітників радапарату з мовних причин.

Уряд постійно тримав у центрі уваги питання розвитку освіти в Україні. У зв'язку з цим відбувалася реорганізація мережі учбових закладів шляхом часткового закриття, об'єднання або появи нових.

Аналізуючи документальні матеріали про стан роботи органів освіти по виконанню поставлених урядом завдань, слід сказати, що прогягом 1921 – 1927 рр. залишилися глобальні питання, від яких залежав успіх освітньої справи. Серед них – створення матеріально-технічної бази, яка була в прямій залежності від фінансування, державне і місцеве кредитування культури, науки, освіти, підготовка і перепідготовка кадрів, матеріальне забезпечення викладачів, науковців, студентів, учнів.

У документах міститься інформація про рішення урядом республіки питань вищої освіти. Було прийнято ряд законодавчих актів про приєм до вищих учбових закладів, фінансову допомогу вузам.

Поряд з розвитком всіх ланок освіти вимагало рішення таке болюче питання, як ліквідація неписьменності, особливо серед дорослого населення. Була розгорнута мережа шкіл і пунктів по ліквідації неписьменності. Раднарком УСРР систематично заслуховував Наркомос УСРР про хід, результати і перспективи цієї роботи. Але до кінця 1927 р. це завдання, як планувалося, не було розв'язане.

Уряд України вважав, що розвиток освіти і культури був неможливим без розвитку науки. Центром об'єднання наукових сил виступала Всеукраїнська академія наук, яка згідно положення, що затвердив уряд 14 червня 1921 р., була вищою науковою державною установою УСРР.

Документальні джерела підтверджують, що розвиток освіти, культури і науки, як єдиний процес, був нелегким. Необхідно було подолати консерватизм, відсталість, а часто й небажання окремих кіл владного тоталітарного режиму продовжувати розбудову в республіці основ національної культури й духовності народу. У цьому плані значної уваги вимагав аналіз саме тих документів, в яких йшлося про соціальну політику

українського уряду. Це насамперед матеріали Наркомату охорони здоров'я УСРР (ф. 342). У фонді відклалися директиви вищих законодавчих органів, накази, розпорядження, доповідні і пояснювальні записки про роботу самого наркомату та його підвідомчих установ.

Джерелознавчий аналіз документальних матеріалів показує, що з розвитком соціально-культурного будівництва в республіці відповідне місце займало підвищення добробуту різних верств населення України. За документами (декрети, постанови, положення, інструкції, накази, розпорядження, протоколи засідань, звіти, довідки, листування), що складають окремий фонд Наркомату соціального забезпечення УСРР (ф. 348), можна простежити за тими заходами, що розроблялися урядовими органами щодо соціального захисту населення. Серед цих заходів – підвищення заробітної плати. Особливо гостро це питання постало, коли в силу вступали ринкові відносини, закриналися підприємства, частина людей залишалася безробітними. З переходом народного господарства України на нові умови господарювання зарплата була нестабільною і коливалася залежно від загального стану економіки, диспропорції в цінах нетривкого карбованця, рівня інфляції. Тільки після грошової реформи 1924 р. становище почало змінюватися, підвищилася купівельна спроможність карбованця, що забезпечило реальну зарплату. В липні 1925 р. для регулювання норм зарплати Раднарком утворив Комісію по державному нормуванню зарплати для службовців установ, що знаходилися на державному і місцевому бюджетах.

Джерелом для вивчення питань, пов'язаних з організацією праці в усіх галузях народного господарства республіки (потреба, наявність і забезпечення робочою силою, працевлаштування, поліпшення умов праці і заробітна плата, страхування робітників), можуть бути документи Наркомату праці УСРР (ф. 2623), Головного управління соціального страхування при Наркомпраці (ф. 2851), Всеукраїнського правління державного страхування при Уповнаркомфіні (ф. 400).

Діяльність уряду була спрямована на поліпшення справи соціального забезпечення. Безпосередніми виконавцями законодавчих актів уряду були органи соціального забезпечення. Саме на них була покладена відповідальність за допомогу тисячам соціально незахищених.

Основною формою державного соціального захисту було пенсійне забезпечення на базі урядових законодавчих актів. Безумовно, ні державний, ні місцевий бюджет не могли задовольнити в повній мірі потреби соцзабезпечення, хоча з року в рік бюджети зростали. Особливо низьким було забезпечення на селі. Як свідчать документи, залишалися ще групи населення, на які слід було б в першу чергу звернути увагу. Це – сліпі, глухонімі, велика кількість розумово відсталих, психічно хворих людей, які вимагали піклування з боку держави.

У висновках підкреслюється, що історія України довгий час подавалася

однобоко, більше того, перекручувалася через панування "правильних" ідеологічних постулатів. Суть цього дослідження і полягає в тому, щоб на широкій документальній базі відтворити історичну правду, свідомо, виважено і спокійно поставитись до оцінки історичних подій 20-х років, об'єктивно поглянути на ті часи, щоб виключити суб'єктивізм. Не можна відмовитися, тим більше, забути, будь-яку сторінку нашої історії. Результати дослідження розкривають не лише суть історичного моменту того часу, але й намагання зробити відповідні висновки до сьогодення. І допомагає в цьому наявність широкої документальної бази.

Відзначається, що уряд і народ України пройшли важкий шлях за певний відрізок часу. Сюди можна плюсувати і помилки, і прорахунки уряду, які, безумовно, були. Але, не дивлячись на всі труднощі і страждання народу, уряд зробив практичні висновки і історія це підтвердила: взятий курс на перебудову був правильним, бо інакше Україна просто не вийшла б з тієї кризи, куди попала в перші роки після закінчення громадянської війни. Поряд з аналізом і висновками щодо діяльності Раднаркому УСРР в 1921 – 1927 рр. даються і практичні рекомендації на сьогодення. При цьому увага акцентується на подальше і всебічне вивчення архівних матеріалів, введення у науковий обіг документів, що до цього виводилися досить обмежено і фрагментарно, в основному, як ілюстративний матеріал. В історіографічному плані необхідно нарощувати історичний матеріал, видавати якомога більше праць з історії державних установ у сфері управління, бо саме це нашою хує на використання їх досвіду на впровадження у сучасних умовах.

Наукова апробація дисертації проводилася на засіданні відділу повітійної історії України Інституту української археографії НАН України. Загальні положення дисертації висвітлені у таких публікаціях:

1. До питання про відновлення втраченої під час Великої Вітчизняної війни частини фонду Ради Народних Комісарів УССР. // Архіви України. – 1988. – № 5. – 0,3 д. а.
2. Документи завершального етапу створення Союзу РСР. // Архіви України. – 1972. – № 6. – 0,5 д. а.
3. Комітети незаможних селян у боротьбі за відновлення і зміцнення радянської влади на Україні. // Архіви України. – 1980. – № 3. – 0,3 д. а.
4. Архівні джерела з історії діяльності першого радянського уряду України – Народного секретаріату (грудень 1917 р. – березень 1918 р.) // Архіви України. – 1987. – № 5. – 0,5 д. а.
5. До історії міжнаціональних процесів на Україні. // Український історичний журнал. – 1990. – № 6, № 8, № 10, № 11; 1991. – № 1, № 2; 1992. – № 12 – 4 д. а.; 1993. – № 1-2 – 0,7 д. а.
6. Діяльність постійної наради при РНК УСРР по боротьбі з бандитизмом у 1921 – 1923 рр. // Український історичний журнал. – 1991. – № 8. – 0,5 д. а.

7. Краткий справочник по фондам ЦГАОР УССР. – К., 1984. (Передмова. – 0,5 д. а.).

8. Центральный государственный архив Октябрьской революции, высших органов государственной власти и органов государственного управления Украинской ССР. Рекламно-информационный проспект о составе и содержании фондов архива. – К., 1985. – 1 д. а.

9. Государственные архивы Украинской ССР. Справочник. – К., 1988. (Підготовка відповідного розділу по фондах ЦДАЖР УРСР). – 1,5 д. а.

10. Голод в Україні в 1921 – 1923 рр. Збірник документів і матеріалів. (Упорядник). – К., 1993. – 15 д. а.

11. Джерела з історії голодувань, голоду і голодомору в ЦДАВО України. (Доповідь на міжнародній науковій конференції “Голодомор 1932 – 1933 років в Україні: причини і наслідки”. 9-10 вересня 1993 р. м. Київ. – 0,7 д. а.

Підписано до друку 31.03.94 Формат 60x84 1/16

Ум. друк. арк. 0,9. Обл. вид. арк. 1,0.

Тираж 100. Зам. 234 1994 р. Безплатний

Поліграф. д-ця Ін-ту історії України АН України

Київ-1, Грушевського, 4

120521

Ab 29.841

Ab 29.841